

Svensk arbetslivsforskning i stöpsleven.

Referat från konferensen den 12 november 2003, Hilton Hotell, Stockholm¹

Behöver arbetslivsforskningen en gemensam strategi? Den frågan diskuterades på konferensen "Var står svensk arbetslivsforskning?" den 12 november i Stockholm. Frågor om den arbetsplatsknutna forskningen väcktes, liksom hur det framtida arbetslivet ska klara av att allt färre ska försörja allt fler.

Kommer arbetslivsforskningen att synas, och att synas i den kommande forskningspropositionen? Den dubbelbottnade frågan riktade FAS programchef Kenneth Abrahamsson till de båda representanterna för regering och departement.

– Ja, svarade arbetslivsminister Hans Karlsson. Arbetslivsforskningen kommer att både synas i propositionen, och även synas i sömmarna. Han antydde att arbetsmiljöfrågorna skulle få ett större genomslag samt aviserade en proposition i vår som ska stärka föräldrarollen i arbetslivet.

– Ja, svarade även Agneta Bladh, statsekreterare på Utbildningsdepartementet. Men mer pengar blir det knappas tal om.

Däremot efterlyste Agneta Bladh en samsyn mellan FAS och Vinnova hur den framtida arbetslivsforskningen skulle bedrivas. Och hon önskade att någon gjorde en kvalificerad översyn över hur olika sorters arbetslivsforskning står mot varandra. Det finns också utrymme för gemensamma initiativ mellan olika forskningsfinansiärer och utförare oavsett om de var för sig lämnat in egna strategier, menade hon.

– Det gäller forskning på alla nivåer och områden. Grundforskning och tillämpad forskning. Inte minst den forskning som initieras av forskarna själva, och som är viktig för att driva utvecklingen framåt, sade Agneta Bladh.

De subtila styrsignalerna avlästes både av FAS Kenneth Abrahamsson och Göran Marklund, direktör med ansvar för innovationsforskning vid Vinnova.

– Vore det inte bra om vi satte oss tillsammans och utarbetade en gemensam strategi för en hållbar arbetslivsforskning som leder till tillväxt, frågade Göran Marklund.

Konferensen hade rubriken *Var står svensk arbetslivsforskning? Lägesbild och framtidsanalys*. Den hade samlat över 250 deltagare, vilket var nästan dubbelt så många som arrangörerna ursprungligen planerat. Arrangörer var Arbetslivsinstitutet och den trio som står för merparten av pengarna till arbetslivsforskningen i Sverige: FAS, Vinnova och försäkringsbolaget AFA, som ägs av arbetsmarknadens parter. Med som samarbetspartner fanns även Arbetsmiljöforum, Prevent och Svenska ESF-Rådet. Och att flertalet deltagare verkade förtrogna med inledningsmusiken "Länge leve den fria forskningen ..." av Fria Proteatern förstärkte intrycket av "släktträff", som Kenneth Abrahamsson kallade sammankomsten.

¹ Detta referat har gjorts av arbetslivsjournalisten Thomas Heldmark på uppdrag av FAS och övriga arrangörer. En mer utförlig dokumentation ges ut i början av nästa år.

Hur stor är arbetslivsforskningen och vilka är dess uppdrag?

Diskussionerna kom till del att handla om vilken inriktning arbetslivsforskningen tagit på senare år. Och vilken roll omorganiseringen av forskningsfinansiärerna har spelat.

Får arbetslivsforskning tillräckligt med pengar?

Går pengarna till rätt sorts forskning?

Kommer forskningen till användning?

Har viktig forskning trillat mellan stolarna sedan verksamheten vid Rådet för arbetslivsforskning, Ralf, delades upp på FAS och Vinnova?

Professor Rune Åberg, Umeå universitet och tillträdande huvudsekreterare vid FAS, hade mellan tummen och pekfingret räknat ut att knappt hälften av arbetslivsforskningen äger rum på Arbetslivsinstitutet med cirka 300 tjänster. Resten bedrivs i huvudsak på universiteten. Sammanlagt handlar det om cirka 700 tjänster och i reda pengar knappt en miljard kronor. Det är inte särskilt mycket för ett land av Sveriges storlek, ansåg Rune Åberg.

Inger Ohlsson, generaldirektör på Arbetslivsinstitutet, ALI, invände mot resonemanget och menade att institutet inte automatiskt kunde adderas till summan av svensk arbetslivsforskning. ALI har delvis ett annat uppdrag och ägnar sig till viss del åt policystudier, utredning och kunskapsförmedling, påpekade hon. En verksamhet som skulle växa framöver på bekostnad av forskningen.

Inger Ohlsson tog dock fasta på Agneta Bladhs signal om samverkan och ansåg att konferensen borde mynna ut i att arbetslivsforskningens aktörer gemensamt såg över vilka områden som var otillräckligt beforskade.

Saco-utredaren Charlotta Krafft hade ett liknande önskemål. Hon var försiktigt positiv till den utveckling arbetslivsforskningen hade tagit efter klyvningen av Ralf. Men, sade hon:

– Det vore en välgärning för samhället om man kunde överbrygga den pseudomotsättning mellan den tillväxtorienterade forskningen och den socialvetenskapligt inriktade forskningen om ohälsa och utestängning.

Charlotta Krafft var också ”urless” på det ”trixande och bollande med pengar” som forskare får ägna sig åt när de tvingas söka medel från forskningsråden.

Det sista höll inte Rune Åberg med om det. I vart fall inte helt och fullt. ALIs forskning är till större delen basfinansierad, resonerade Åberg, och av den forskning som bedrivs utanför så är en fjärdedel basfinansierad av fakultetsanslag och liknande.

– Det är alltså en relativt liten del som finansieras med rådsmedel, sade han.

Rune Åberg påpekade vikten av att den forskarstyrda forskningen inte krymper. Detta för att säkra metodutveckling. Han tyckte att det fanns en poäng med flera olika forskningsråd, med olika infallsvinklar, men att man borde samverka, inte minst i infrastruktursatsningar.

Ökat behov av arbetsplatsnära forskning?

Men vilken sorts arbetslivsforskning har vi idag?

Många tycktes vara överens om att den arbetsplatsnära forskningen har fått stå tillbaka till förmån för en mer klassisk evidensbaserad forskning, survey-studier och forskning på registerdata. Den sortens forskning kostar ofta mindre att genomföra, den är lättare att publicera i internationella tidskrifter och premierar därmed forskaren. Den fyller också lättare kravet som utbildningsminister Thomas Östros ställer om ”hög internationell kvalitet” – men den besvarar inte alltid de frågor arbetslivet har problem med.

En granskning som professor Olle Persson vid Umeå universitet genomfört av svensk arbetslivsforskningens publiceringsmönster, visar att internationell publicering och citeringsfrekvens är god, kanske upp till fyra gånger så hög som andra jämförbara länder. Men betyder detta att forskningen är bra?

– Nja, svarade Rune Åberg. Visst är publiceringar och citeringsfrekvens viktiga och vedertagna mått. Men när det gäller vilken effekt forskningen har på arbetsmiljö och annat så är det naturligtvis inte tillräckligt.

Flera deltagare, inte minst bland fack och arbetsgivare, beklagade att den arbetsplatsnära så kallade aktionsforskningen och interaktionsforskningen minskat i omfattning.

– Vi saknar en tydlig arbetsplatsforskning, sade Sune Ekbåge, ordförande för Svenska Pappersarbetarförbundet. Utan den lämnas vi åt oss själva att finna svaren. Vi söker det goda arbetslivet men vi finner det inte.

Han fick stöd av Ulla-Britt Fräjdin-Hellquist, från Svenskt Näringsliv. Arbetsplatsen är central att studera, inte minst för att se hur mycket ohälsa som beror på arbetet och vad som beror på annat. Vi tillbringar trots allt bara tio procent av vårt liv på jobbet, konstaterade hon. Mats Essemyr, utredare på TCO, efterlyste även han mera av tillämpbar forskning:

– Diskursanalys är trevligt att läsa i skenet av nattlampan, men inte på kontoret på TCO. Utan tillämpbart forskarstöd tvingas jag som amatör att själv söka svaren, sade Essemyr.

Men varför minskar aktionsforskningen i betydelse, där forskaren aktivt deltar i förändringsprocesser?

Professor Michael Tåhlin, på institutet för social forskning, SOFI, vid Stockholms universitet, ansåg att aktionsforskningen drar sig för att göra jämförande utvärderingar. Och då blir det heller inga anslag. Den ansträngda välfärdsekonomin anser sig inte ha råd med forskning som inte resulterar i tydliga utvärderingar, resonerade Tåhlin.

Professor Göran Brulin, Arbetslivsinstitutet hade andra förklaringar. Intresset för aktionsforskning har minskat sedan arbetsmarknadens parter drog sig tillbaka från forskarscenen, var hans bild.

– Parterna vill ha kunskap men lägger inte själva grunden. Dessutom har aktionsforskningen minskat sedan FAS och Vinnova bildades, sade Brulin.

Erling Ribbing, som sitter i FAS prioriteringskommitté för arbetsorganisation, framhöll att FAS inte har prioriterat ner arbetslivsforskning. Men när det gäller aktionsforskning får de in för få bra ansökningar.

– Kanske behövs programsatsningar för att få igång denna viktiga forskning, sade Erling Ribbing.

Är forskningen relevant för brukarna?

En fråga gällde huruvida forskningen verkligen kommer användarna till del. Parternas försäkringsbolag AFA som är en av de viktigare finansiärerna av arbetslivsforskning, ska nu över en längre tidsperiod anslå över 500 miljoner kronor för att återföra forskningsresultat till tillämpning.

– Vi är dåliga på att hitta och implementera goda forskningsresultat.

Implementeringsforskning är ett klart viktigt område. Där satsar parterna stort, sade Gunnar Söderberg på AFA.

– Men vilka ringer till oss? Jo, konsulterna. De vädrar morgonluft. Det vore angenämt om forskningsinstitutionerna istället tog kontakt, sade han.

Vinnovas enhetschef Klas Barklöf framhöll att det är konsulter av olika slag som har störst genomslag för hur arbetsplatser utformas. Konsulternas kunskaper tar företagen till sig, eftersom de betalar för den. Problemet är att de tjänster svenska organisationskonsulter idag säljer ofta baserar sig på försvenskade varianter från Harvard business school. Vinnova har

ambitionen att istället utveckla kommersiella tjänster som bygger på inhemsk forskning, sade Klas Barklöf.

Ohälsoproblemet låg som ett grundackord under konferensen, med det faktum att 120 miljarder kronor om året går till sjukskrivningar, och att 800 000 arbetsföra inte arbetar.

Detta kräver långsiktiga forskningsprogram och ett nära samarbete mellan arbetslivsforskningen och folkhälsoforskningen, ansåg Christer Hogstedt, forskningschef på Folkhälsoinstitutet, Fhi.

Fhi har arbetslivet som ett av sina elva hälsoområden och Christer Hogstedt hade räknat ut att majoriteten av svenska folkhälsoforskare på ett eller annat sätt sysslar med forskning om arbetslivet. Han efterlyste en skarpare spaningsförmåga bland arbetslivsforskare, och fler välgrundade spekulationer.

– Inte ”quick and dirty”. Men ”quick and clever”, sade han.

Med sådana förmågor hade kanske inte ohälsöexplosionen efter 1997 kommit som en total överraskning för alla inblandade, spekulerade Hogstedt. Christer Hogstedt föreslog rentav en kriskommission för att utreda hur detta hade kunnat gå till.

Arbetslivsforskningen nestor, professor eremitus Lennart Lennerlöf, myntade redan på 90-talet begreppet ”anorektiska organisationer”, och menade att man visst förutsett utvecklingen men att beslutsfattarna inte lyssnat.

På eftermiddagsseminariet ”Är hälsa och tillväxt olika sidor av samma mynt” diskuterades vad som krävs av forskningen för att avhjälpa ohälsan i arbetslivet. Flera deltagare saknade ett tvärvetenskapligt perspektiv. Forskningen om innovation och tillväxt borde bli närmare kopplad till den övriga arbetslivs- och socialforskningen, ansåg Annika Härenstam, på ALI. Forskningen borde också rikta in sig mer på egenföretagarna som blir en allt viktigare del av arbetslivet, ansåg Gunnar Eliasson. Fler egenföretagare innebär att individen får ta allt större risker. Samma sak med så kallade lösa förbindelser i arbetslivet. Forskningen visar att ohälsan är större i entreprenadföretag, som priskrigar och jagar kostnader.

Christer Hogstedt efterlyste fler framtidsspaningar av den sort som Casten von Otter stod för. Casten von Otter, professor vid ALI, har för regeringens räkning analyserat trenderna i arbetslivet.

Törs vi tänka trender?

Enligt Casten von Otter består det framtida problemet av att allt färre ska försörja allt fler. Men också av att allt fler arbetsföra inte passar in i arbetslivet. De 800 000 arbetsföra så kallade outsiders är en fördubbling på kort tid.

Mycket beror på out-sourcing, som är en av de viktigaste metatrenderna i det globaliserade arbetslivet, resonerade von Otter. Företag koncentrerar sig på kärnverksamheten, lägger ut perifera verksamheter till entreprenörer som i sin tur gör detta till sin kärnverksamhet, som de ska tjäna pengar på.

– Därför ser vi inte längre en halvt arbetsföra stålverksarbetare i Degerfors sopa fabriksgolvet. Det är utlagt till ett företag som ska tjäna pengar på städningen. De vill ha alert folk, sade Casten von Otter.

I en samhällsekonomi betyder det att de allt färre som arbetar måste skapa större mervärde för varje arbetad timme.

– Vi blir tvungna att skapa nya högproduktiva verksamheter, som inte finns idag, spådde von Otter.

En annan metatrend von Otter urskiljer kallar han sekularisering, inte i religiös mening men som en förlust av samhällsbärande ideologier och auktoriteter. Unga människor utgår från sig själva när de ska beskriva vad det tycker är rätt och sant. Det skapar internaliserade arbetsnormer som krockar mot ett arbetsliv som blir mer standardiserat. Ett globalt organiserat

arbetsliv där IT styr konkurrenslogik och skärper tidsregimen. Lojalitet mot leverantörer och kunder över hela världen väger där tyngre än synpunkter från medarbetarna på golvet. Där skönjer Casten von Otter framtida arbetsmiljöproblem, som han menar måste lösas på lokal nivå. Liksom många andra av framtidens problem i arbetslivet.

– Vi har ett svagt utvecklat aktörsperspektiv i svenskt arbetsliv. Hur ska vi inskräpa en Saltsjöbadsanda hos dem som inte tror på auktoriteter? frågade von Otter.

Konferensen avslutades med en kommentar av Peter Rehnström, verkställande direktör vid den finska Arbetarskyddsfonden. Han menade att svensk forskning stod sig väl i Finnkampen (som från andra sidan Östersjön kallas Svenskkampen). Det nordiska samarbetet har utvecklats positivt, men kan ibland ha svårt att hävda sig i ljuset av samarbetet inom den Europeiska Unionen. Utvidgningen av EU med nya medlemsländer utgör också en stor utmaning för arbetslivsforskningen menade han.